

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
الْعَصْرَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

جغرافیای سیاسی، نظامی، اقتصادی ایران
و کشورهای همچوار

جغرافیای سیاسی، نظامی، اقتصادی ایران و کشورهای همچوار

تألیف:

داود رضائی سکه روانی

معرفت فرجی

عنوان و نام پدیدآور	: رضائی سکه‌روانی، داود، ۱۳۵۷	سرشناسه
فرجی.	: جغرافیای سیاسی، نظامی، اقتصادی ایران و کشورهای هم‌جوار / تالیف داود رضائی سکه‌روانی، معرفت	عنوان و نام پدیدآور
مشخصات نشر	: تهران: نیاز دانش، ۱۳۹۵	مشخصات نشر
مشخصات ظاهری	: ۲۸۸ ص: مصور (بخشی زنگی)، جدول، نقشه.	مشخصات ظاهری
شابک	: 978-600-7724-62-0	شابک
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا	وضعیت فهرست‌نویسی
موضع	: جغرافیای سیاسی	موضع
موضع	: جغرافیای سیاسی - ایران	موضع
موضع	: ایران - جنبه‌های استراتژیکی	موضع
موضع	: ایران -- جغرافیای تاریخی	موضع
موضع	: خاورمیانه -- سیاست و حکومت	موضع
موضع	: خاورمیانه -- سیاست اقتصادی	موضع
موضع	: خاورمیانه -- تاریخ نظامی	موضع
شناسه افزوده	: فرجی، معرفت، ۱۳۶۲	شناسه افزوده
ردی بندی کنگره	: JC۳۱۹	ردی بندی کنگره
ردی بندی دیوبی	: ۳۲۰/۱۲	ردی بندی دیوبی
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۲۲۳۵۳۰	شماره کتابشناسی ملی

نام کتاب	: جغرافیای سیاسی، نظامی، اقتصادی ایران و کشورهای هم‌جوار
تألیف	: داود رضائی سکه روانی - معرفت فرجی
ویراستار	: معرفت فرجی
مدیر اجرایی - ناظر بر چاپ	: حمیدرضا احمد شیرازی - محمد شمس
ناشر	: نیاز دانش
نوبت چاپ	: دوم - ۱۳۹۵
شمارگان	: ۲۰۰ نسخه
قیمت	: ۹۵۰۰۰ ریال

ISBN:978-600-7724-62-0

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۷۲۴-۶۲-۰

هرگونه چاپ و تکثیر (اعم از زیراکسن، بازنویسی، ضبط کامپیوتوری و تهیه CD) از محتویات این اثر بدون اجازه کتبی ناشر ممنوع است، متخلفان به موجب بند ۵ از ماده ۲ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان و هنرمندان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است.

تماس با انتشارات: ۰۹۱۲۷۰۷۳۹۳۵ - ۰۶۶۴۷۸۱۰۸ - ۰۹۱۲۷۰۶۶۴۷۸۱۰۶

www.Niaze-Danesh.com

مشاوره جهت نشر: ۰۹۱۲ - ۲۱۰۶۷۰۹

فهرست مطالب

۱۵	مقدمه مولفان
۱۷	فصل اول- اصول و مفاهیم جغرافیای سیاسی، نظامی، اقتصادی
۱۷	مروری بر تاریخچه جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک
۲۱	بررسی مولفه‌های حکومت از دید جغرافیا
۲۱	کشور، مهم‌ترین مبحث در جغرافیای سیاسی
۲۲	علت وجودی
۲۳	سرزمین
۲۴	وسعت سرزمین
۲۵	شکل سرزمین
۲۸	موقعیت سرزمین
۳۰	ملت
۳۲	حاکمیت
۳۲	ناسیونالیسم
۳۳	هویت ملی
۳۴	اقلیت:
۳۵	مرز
۳۵	مرزهای خشکی
۳۶	انواع مرز
۳۷	انواع مرزاها از نظر پیدایش و تطبیق آنها با گروه‌های قومی- زبانی
۳۸	انواع مرز از نظر تطابق با عوارض طبیعی
۴۰	مرزهای هندسی

۴۱	مرزهای دریایی
۴۲	بررسی وضعیت حقوقی دریاها
۴۳	صلاحیت ملی در مناطق برون ساحلی
۴۴	آب‌های داخلی
۴۴	دریای سرزمینی
۴۵	منطقه نظارت
۴۶	منطقه انحصاری- اقتصادی
۴۷	فلات قاره
۴۸	آب‌های آزاد
۴۸	تنگه‌ها
۴۹	مرزهای هوایی
۵۰	(۳) ماهیت و قلمرو جغرافیای نظامی
۵۱	اهمیت و ضرورت جغرافیای نظامی
۵۳	تعاریف و کلیات جغرافیای نظامی
۵۷	اهمیت و لزوم مطالعه و بررسی جغرافیای نظامی
۵۸	بررسی‌های نظامی
۵۹	فاکتورهای فیزیکی(طبیعی)
۶۱	فاکتورهای فرهنگی
۶۳	موقعیت ژئوپلیتیک و استراتژیک
۶۶	انواع استراتژی:
۶۷	نظریه‌های مربوط به تفکرات «ژئو استراتژی»
۷۶	ماهیت و قلمرو جغرافیای اقتصادی
۷۹	جغرافیای اقتصادی و ضرورت آمایش سرزمین

فصل دوم- جغرافیای سیاسی، نظامی، اقتصادی ایران.....	۸۱
کلیات.....	۸۱
سرزمین ایران.....	۸۳
موقعیت جغرافیایی.....	۸۴
وحدت سرزمینی و شکل فضای.....	۸۵
سابقه کهن.....	۸۵
زبان.....	۸۶
دین و مذهب.....	۸۶
آرمان سیاسی.....	۸۶
تهدیدات بیرونی.....	۸۷
 وضعیت حکومت در ایران.....	۸۸
نشانه و علائم ایجاد دولت مدرن در ایران.....	۸۹
 جایگاه ایران در نظریات ژئوپلیتیکی.....	۸۹
کدهای ژئوپلیتیکی.....	۹۰
شاخص‌ها و پتانسیل‌های ایران.....	۹۲
 جایگاه ایران از نظر جغرافیای سیاسی.....	۹۳
شمال ایران.....	۹۳
وضعیت ژئوپولیتیک شمال کشور.....	۹۵
 شمال غرب ایران.....	۹۷
اهمیت استراتژیک:.....	۹۹
اهمیت اقتصادی:.....	۹۹
اهمیت فرهنگی.....	۱۰۰

۱۰۰.....	غرب ایران.....
۱۰۳.....	وضعیت ژئوپولیتیک غرب کشور.....
۱۰۵.....	جنوب غرب ایران (جلگه خوزستان).....
۱۰۵.....	اهمیت جغرافیایی ژئوپلیتیکی جنوب غربی ایران.....
۱۰۸.....	جنوب ایران.....
۱۱۳.....	اقلیت‌ها:.....
۱۱۶.....	وضعیت ژئوپولیتیک جنوب کشور.....
۱۱۷.....	خراسان.....
۱۲۰.....	وضعیت ژئوپولیتیک شرق کشور.....
۱۲۰.....	مناطق مرکزی ایران.....
۱۲۲.....	مرزهای ایران.....
۱۲۲.....	فلات ایران.....
۱۲۳.....	مرزهای سیاسی کنونی ایران.....
۱۲۵.....	خليج فارس و نقش قدرت‌های فرامنطقه‌ای در آن.....
۱۲۳.....	اهمیت استراتژیکی خليج فارس.....
۱۳۵.....	فصل سوم - جغرافیای سیاسی، نظامی و اقتصادی کشورهای همسایه ج.ا.ا.....
۱۳۵.....	کشورهای حوزه جنوب آسیا(شبه قاره).....
۱۳۹.....	پاکستان:.....
۱۳۹.....	موقعیت و کلیات جغرافیایی.....
۱۴۰.....	توبوگرافی:.....
۱۴۱.....	رودها:.....

۱۴۲.....	آب و هوا:
۱۴۳.....	منابع طبیعی
۱۴۳.....	وضعیت اقتصادی
۱۴۷.....	جغرافیای سیاسی:
۱۴۹.....	اهمیت ژئوپلیتیکی پاکستان
۱۵۱.....	وضعیت نظامی
۱۵۳.....	روابط پاکستان با ج.ا.
۱۵۵	افغانستان:
۱۰۰.....	موقعیت و کلیات جغرافیای
۱۵۶.....	توبوگرافی
۱۵۶.....	رودها
۱۵۷.....	آب و هوا
۱۵۸.....	منابع طبیعی
۱۵۹.....	وضعیت اقتصادی
۱۶۰.....	جغرافیای سیاسی
۱۶۱.....	اهمیت ژئوپلیتیکی افغانستان
۱۶۲.....	وضعیت نظامی
۱۶۳.....	روابط افغانستان با ج.ا.
۱۶۵	کشورهای حوزه آسیای مرکزی
۱۶۶	ویژگی‌های ژئوپلیتیکی منطقه آسیای مرکزی
۱۶۸	ترکمنستان
۱۶۸.....	موقعیت و کلیات جغرافیایی
۱۶۹.....	توبوگرافی
۱۷۰	رودها

۱۷۱.....	آب و هوا
۱۷۱.....	منابع طبیعی
۱۷۲.....	وضعیت اقتصادی
۱۷۳.....	جغرافیای سیاسی
۱۷۵.....	اهمیت ژئوپلیتیکی ترکمنستان
۱۷۶.....	وضعیت نظامی
۱۷۷.....	رابطه ترکمنستان با ج.ا.ا.
۱۷۸.....	کشورهای حوزه قفقاز و ترکیه
۱۸۰.....	اختصاصات ژئوپلیتیکی منطقه قفقاز
۱۸۱.....	آذربایجان:
۱۸۱.....	موقعیت و کلیات جغرافیایی:
۱۸۱.....	توبوگرافی
۱۸۲.....	رودها
۱۸۴.....	آب و هوا
۱۸۴.....	منابع طبیعی
۱۸۵.....	وضعیت اقتصادی
۱۸۷.....	جغرافیای سیاسی:
۱۸۹.....	اهمیت ژئوپلیتیکی آذربایجان
۱۹۰.....	وضعیت نظامی
۱۹۲.....	روابط آذربایجان با ج.ا.ا.
۱۹۵.....	ارمنستان
۱۹۵.....	موقعیت و کلیات جغرافیایی
۱۹۵.....	توبوگرافی
۱۹۶.....	رودها
۱۹۶.....	آب و هوا

۱۹۷.....	منابع طبیعی
۱۹۷.....	وضعیت اقتصادی
۲۰۰.....	جغرافیایی سیاسی
۲۰۱.....	اهمیت استراتژیک کشور ارمنستان
۲۰۲.....	وضعیت نظامی
۲۰۳.....	روابط ارمنستان با ج ا
۲۰۴.....	موقعیت و کلیات جغرافیای
۲۰۶.....	توپوگرافی
۲۰۶.....	رودها
۲۰۸.....	آب و هوا
۲۰۸.....	منابع طبیعی
۲۰۸.....	وضعیت اقتصادی
۲۱۱.....	جغرافیای سیاسی
۲۱۲.....	اهمیت ژئوپلیتیکی ترکیه
۲۱۳.....	وضعیت نظامی
۲۱۴.....	ساختار قدرت نظامی
۲۱۵.....	عوامل موثر در استراتژی نظامی و نگرانی‌های امنیتی ترکیه
۲۱۸.....	روابط ترکیه با ج ا
۲۱۹.....	کشورهای حوزه خلیج فارس
۲۲۳.....	عراق:
۲۲۳.....	موقعیت و کلیات جغرافیایی
۲۲۳.....	آب و هوا
۲۲۴.....	منابع طبیعی
۲۲۵.....	جغرافیایی سیاسی
۲۲۸.....	تحلیل ژئوپلیتیکی عراق
۲۲۸.....	وضعیت نظامی

۲۲۹.....	روابط عراق با ج.ا.ا....
۲۳۰.....	کویت
۲۳۰.....	موقعیت و کلیات جغرافیایی .....
۲۳۱.....	توبوگرافی .....
۲۳۱.....	آب و هوا .....
۲۳۱.....	منابع طبیعی: .....
۲۳۲.....	وضعیت اقتصادی .....
۲۳۵.....	جغرافیایی سیاسی .....
۲۳۶.....	تحلیل ژئوپلیتیکی کویت .....
۲۳۶.....	وضعیت نظامی .....
۲۳۸.....	روابط کویت با ج.ا.ا.....
۲۳۹.....	عربستان .....
۲۳۹.....	موقعیت و کلیات جغرافیایی .....
۲۴۰.....	منابع طبیعی .....
۲۴۱.....	وضعیت اقتصادی .....
۲۴۵.....	جغرافیای سیاسی .....
۲۴۸.....	تحلیل ژئوپلیتیکی عربستان .....
۲۴۹.....	وضعیت نظامی .....
۲۵۱.....	روابط عربستان با ج.ا.ا.....
۲۵۳.....	 قطر .....
۲۵۳.....	موقعیت و کلیات جغرافیایی .....
۲۵۴.....	آب و هوا .....
۲۵۴.....	وضعیت اقتصادی .....
۲۵۵.....	جغرافیای سیاسی .....
۲۵۶.....	تحلیل ژئوپلیتیکی قطر .....

۲۵۷.....	وضعیت نظامی
۲۵۷.....	روابط با ج.ا.ا.
۲۵۸	بحرين
۲۵۸.....	موقعیت و کلیات جغرافیایی
۲۵۹.....	وضعیت اقتصادی
۲۶۱.....	جغرافیای سیاسی
۲۶۲.....	تحلیل ژئوپلیتیکی بحرين
۲۶۳.....	وضعیت نظامی
۲۶۴.....	روابط بحرين با ج.
۲۶۴	امارات متحده عربی
۲۶۵.....	آب و هوا
۲۶۶.....	وضعیت اقتصادی
۲۶۸.....	مناطق مهم و راهبردی امارات متحده عربی
۲۶۸.....	جغرافیای سیاسی
۲۶۹.....	تحلیل ژئوپلیتیکی امارات متحده عربی
۲۷۰.....	وضعیت نظامی
۲۷۲.....	روابط امارات متحده عربی با ج.
۲۷۳	عمان
۲۷۳.....	موقعیت و کلیات جغرافیایی
۲۷۳.....	توبوگرافی
۲۷۴.....	آب و هوا
۲۷۴.....	منابع طبیعی:
۲۷۵.....	وضعیت اقتصادی
۲۷۷.....	جغرافیایی سیاسی
۲۷۹.....	تحلیل ژئوپلیتیکی عمان

٢٨٥.....	وضعیت نظامی
٢٨٥.....	روابط عمان با ج.ا.ا.
٢٨٦.....	مراجع
٢٨٦.....	مراجع فارسی:
٢٨٨.....	مراجع لاتین:

مقدمه مولفان

امروزه بدون شناخت محیط پیرامونی و نظم معادلات حاکم بر آن، دستیابی به اهداف، امنیت و منافع ملی غیر ممکن و در صورت امکان مستلزم سعی و خطای بسیار، ائتلاف منابع و هزینه‌های سنگین و احتمالاً جرمان ناپذیر خواهد بود. اکنون قدرت‌های بزرگ با سطح بازی فرامنطقه‌ای علاوه بر شناسایی توانایی و آسیب‌پذیری سایر کشورها در سطح بین‌المللی، از توجه ویژه به همسایگان خویش غافل نیستند. در پی تحولات در ساختار قدرت بین‌المللی و موقعیت‌های در حال تغییر سیاسی و اقتصادی در صحنه بین‌المللی، حوزه نفوذ قدرت‌های بین‌المللی نیز تغییر یافته و به تبع آن مناطق جدید قدرت در دنیا شکل گرفته‌اند. یکی از این مناطق جدید و مهم، منطقه آسیای جنوب غربی است. آسیای جنوب غربی در حقیقت منطقه واسطه سه قاره آسیا، اروپا و آفریقاست که از پنج حوزه ژئopolیتیکی؛ آسیای مرکزی، شبه قاره، قفقاز، خلیج فارس و خاورمیانه شکل می‌گیرد. از آنجایی که کشور ایران در یکی از مناطق استراتژیک جهان واقع شده است و همچنین به لحاظ اهداف، علاقه و منافع جهانی و نیز چالش‌ها و تهدیدات موجود، جزو کشورهایی است که به شدت نیازمند شناخت کشورهای پیرامونی خویش و استراتژی و سیاست‌های دیگر کشورهای مهم بین‌المللی می‌باشد، شناخت محیط پیرامونی و تحلیل ژئopolیتیک کشورهای همسایه از مهم‌ترین عواملی است که در راستای برقراری و گسترش روابط دو جانبه باید مد نظر قرار گیرد، در نتیجه جمهوری اسلامی ایران برای این که بتواند بر چالش‌ها و تنگناهای پیرامونی خود غلبه، و چالش و رقابت‌های ناسازگار ژئopolیتیکی را به همکاری تبدیل کند، در مرحله نخست نیازمند مطالعه دقیق ژئopolیتیک کشورهای منطقه و شناخت آن‌هاست و در مرحله دوم تدوین سیاست خارجی باید مبتنی بر مبانی علمی ژئopolیتیک باشد. بدیهی است که عوامل مورد مطالعه صرفاً راهنمای اولیه‌ای برای محققین بوده و به هیچ وجه جنبه پیش‌داورانه نداشته است، بلکه می‌توان د به درک کامل‌تری از شناخت ویژگی‌ها و ریشه‌یابی رقابت‌ها و همکاری‌های منطقه‌ای بین دو کشور منجر شود.

سال‌هاست که نیروهای نظامی با توجه به ماهیت کاری خود وارد عرصه جغرافیا شده‌اند و با ارائه نظریاتی چون نظریه هارتلن، ریملند، قدرت دریایی، قدرت هوایی، و... تاثیرات خود را بر عرصه سیاست و سیاستگذاری در سطح جهانی داشته‌اند. به همین منظور شناخت ماهیت جغرافیای سیاسی، نظامی و اقتصادی جهت آگاهی و تجزیه تحلیل استراتژی‌های اتخاذ شده از سوی صاحبان قدرت لازم و ضروری است و برای نیروهای نظامی که همواره در مرحله اول برخورد با این استراتژی‌ها هستند واجب‌تر می‌باشد. نوشه‌های گردآوری شده در این کتاب به همین منظور برای دانشجویان در سه فصل بیان شده‌است: در فصل اول بخش نخست ماهیت جغرافیای سیاسی، ژئوپلیتیک و مفاهیم اساسی آن مورد بررسی قرار گرفته، بخش دوم این فصل، ماهیت جغرافیای نظامی و مفاهیم مهم این رشتہ به همراه نظریات مهم در جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک پرداخته شده و در بخش سوم به ماهیت جغرافیای اقتصادی پرداخته شده‌است. در فصل دوم به طور مختصر وضعیت جغرافیای سیاسی، نظامی و اقتصادی جمهوری اسلامی ایران مورد بررسی قرار گرفته و در فصل سوم کتاب ضمن بررسی موقعیت منطقه‌ای کشورهای همسایه جمهوری اسلامی ایران در چهار حوزه ژئوپلیتیکی جنوب آسیا- (شبه قاره)، آسیای مرکزی، فرقان و خلیج فارس سپس وضعیت جغرافیایی، سیاسی، اقتصادی و نظامی کشورهای هم‌جوار با ج.ا. در هر یک از حوزه‌های مطرح شده مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

با توجه به فرصت موجود جهت گردآوری و گستردگی منابع موجود، قطعاً این کتاب خالی از اشکال و کاستی نیست؛ بنابراین از خوانندگان محترم بویژه اساتید گرامی و دانشجویان عزیز خواهشمند است نگارنده‌گان یا ناشر را از نظریات انتقادی و اصلاحی خود آگاه نمایند تا انشا... نقطه نظرات ارزشمند مطرح شده لحاظ گردد. در خاتمه بر خود لازم می‌دانیم از اساتید گرانقدر جغرافیای سیاسی، نظامی و اقتصادی که از محضر آنان درس آموخته‌ایم و از آثار و منابع ارزشمند آنان در تدوین این کتاب بهره جسته‌ایم، مدیر محترم انتشارات.. که زحمت چاپ کتاب را متقبل شده‌اند و همچنین همسر و فرزندان عزیزمان که فراغت لازم را جهت تحقیق این مهم فراهم نمودن تشکر کنیم.

داود رضائی سکه روانی - معرفت فرجی